

podmínečně prokázáno a stabilizováno. Avšak „... není třeba se obávat, že by takový postup kompromitoval vědu. Spíše naopak, každá reflexe vždycky znamená určitou úroveň zralosti vědecké disciplíny“ (str. 8).

Kniha G. M. Andrejevové vyvolá pravděpodobně také u nás různé soudy a ne všechno z jejího výkladu budeme beze zbytku akceptovat. Už touto schopností vyvolat polemiku je však nesporně sympatická, a svým pojetím, zdůrazněním sociologických kořenů sociální psychologie, je pro sociologa sympatická dvojnásobně. A tak snad jedinou vadu na kráse u tohoto nového svazku Sociologické knihnice můžeme najít v graficky a barevně nepřilíš přitažlivé obálce a v další (už třetí!) změně edičního symbolu. Nebo že by také tato vnější podoba publikace sledovala námi několikrát zdůrazněnou netradičnost?

Pavel Pácl

Ivo Možný: Rodina vysokoškolsky vzdělaných manželů, Brno. UJEP 1983, 190 s.

Práce brněnského autora I. Možného je monografickým zpracováním výsledků několika dílčích úkolů státního plánu ekonomického výzkumu, řešených autorem v průběhu 6. pětiletky. Opírá se o empirická data různé úrovně — od údajů ze sčítání lidu, přes censovní data, až po materiál získaný širokým empirickým šetřením provedeným u 350 rodin (250 rodin vysokoškoláků a 100 rodin dělnických).

Autor má za to, že studium dvoukariérových rodin — které byly v nedávné minulosti spíše výjimkou, ale u nichž lze předpokládat, že v nejbližší budoucnosti budou tvořit i kvantitativně významnou sociální kategorii — může přispět některými poznatky univerzálnějšího charakteru k poznání vývoje rodiny vůbec. Již v současnosti jsou dvoukariérové rodiny nejen sociologickým, nýbrž i sociálním problémem. Tato skutečnost zvyšuje „společenskou objednávku“ po zkoumání dané populační skupiny.

Metodologicky pojímá autor problematiku systémově, tj. nechápe rodinu dvou vysokoškolsky vzdělaných partnerů jen jako problém ženy, ale i muže a děti; zároveň má za to, že to není jen problém fungování instituce rodinné, ale i instituce pracovní. Studium dvoukariérových rodin je z hlediska teorie i jejího přispění společenské praxi smysluplné jen tehdy, pomůže-li osvětlit nejen otázku, jak kvalifikované zapojení žen do sféry práce modifikuje tradiční rodinné struktury, ale i to, jak aktuální stav rodinných struktur a rovnoprávné zapojení žen do světa práce modifikuje charakter práce. Při tom autor implicitně předpokládá, že rodina s oběma vysokoškolsky vzdělanými manželi je předzvěstí i obecných vývojových změn rodiny.

Druhá kapitola práce se zabývá ekonomikou rodiny jako sociálního mikrosystému. Pozornost je věnována statickým i dynamickým aspektům ekonomického rozhodování rodiny. Z analýzy empirických dat autor vyvozuje, že ani rodiny dvou vysokoškolsky vzdělaných manželů se u nás zatím nestávají dvoukariérovými. Stále i v těchto rodinách zůstává „ženský vklad“ o něco větším dílem obrácen dovnitř rodiny. Při tom si žena zachovává relativně nezávislý, na pracovním zařazení založený status, často za cenu malé rodiny s jedním dítětem.

Další kapitola rozebírá dělbu práce v rodině. I když z nepřímých ukazatelů lze soudit, že v rodinách vysokoškoláků postoupil vývoj ve směru oslabení ekonomické funkce rodiny nejdále, neznamená to, že by tato funkce ztratila na váze — spíše se jen vnitřně změnila. Přes egalitární model vztahů, akceptovaný oběma manželi, nadále zůstává rozdělení na „mužské“ a „ženské“ práce a u rozhodujícího podílu párů, resp. obou partnerů je chápáno jako správné a funkční. Sféra dělby práce je v mnoha rodinách prostorem trvalého napětí (každé páté manželství sledovaného vzorku funguje s obustranným vědomím manželů, že muž by měl v domácnosti dělat více). Je otázkou, zda toto rozdělení rolí je důsledkem inerce rodinných struktur nebo zda je to objektivní výraz skupinových zájmů rodiny, jež vycházejí nejenom z funkce zabezpečovací, ale i reprodukční a socializační.

Čtvrtá kapitola je zaměřena na roli ženy ve sféře rodiny a sféře práce, s historickým exkursem o pronikání žen do společenského pracovního procesu. Z psycho-

logického hlediska je zajímavá úvaha autora o femininní a maskulinní koncepci práce vysokoškoláků (doložená náležitými empirickými daty): u mužů je syndrom seberealizace častěji spojen s vnějšími distinkcemi pracovního výkonu, ženy čerpají pocit zadostičinění z práce spíše z uznání těch, pro které dělají (ať jsou to nadřízení nebo klienti v nejšířším slova smyslu). Ženu zřejmě vnější distinkce, zejména pokud by byla vyšší než jsou distinkce jejího manžela, uvádí do rozpaků.

Rozsahem podstatně kratší — nikoliv však významem — je pátá kapitola, věnovaná mužům v zaměstnání a v rodině zaměstnané ženy. Autor oprávněně poukazuje na nepoměr materiálu, který je k dispozici k analýze interdependence struktur současné rodiny na straně ženy a muže. O tom, jak proces hlubinných změn sociálních struktur mění parametry mužských rolí, nevíme dle autora vůbec nic. O to více lze tedy ocenit jeho příspěvek k této otázce. Ze sociodemografických údajů je zřejmé, že vysokoškolák se proti průměru populace žení opožděně, s vrstevnicí, a že do manželství vstupuje v situaci, kdy téměř 10 let po dosažení formální plnoletosti byl hospodářsky nesvéprávný (a bývá jím i na počátku manželství — presenční vojenská služba). Muž v těchto manželstvích nemá při „startu“ nad svou ženou převahu (ani věkovou, ani ekonomickou). Za této situace vstupuje tedy muž do manželství s upřímně prožívanou egalitární filozofií. Brzy se však vynořuje problém, který autor nazývá „problém nelegitimní maskulinity“: žena si sice přeje a oceňuje, aby jí muž pomáhal — jenomže „jenom pomáhal“. I vzdělaná žena chce, aby domácí práce byla rozdělena stejným dílem, ale aby ten její měl větší váhu. Totéž platí v oblasti péče o děti, kde lze hovořit o „tichém sporu o roli otce“. Model rodiny, v níž muž nejen pomáhá, ale převezme nedělitelnou odpovědnost a tím i fakticky některou z rolí, které jsou v tradiční rodině obsazovány výhradně ženou, patří v současných rodinách vysokoškoláků k menšinovému uspořádání.

Výchozí (či proklamované) symetrické uspořádání manželství dvou vysokoškoláků se ocitá okamžitě pod silnými vnějšími i vnitřními tlaky. Stejně tak se ale ocitá pod tlakem pár, který se rozhodl pro tradiční uspořádání s dominancí muže. V žádném z nich není postavení muže úplně legitimní. Status muže je v naší kultuře zakotven především v jeho profesionálním výkonu, resp. ve vnějších distinkcích tohoto výkonu. To platí i v rodinách obou vysokoškoláků. Muži pracovní exponovaní žen jsou stimulováni svou ambivalentní pozicí — podávají po celý život lepší výkon než muži stejně kvalifikovaní, žijící v manželství a tradičním poměrem vzdělání.

Poslední kapitola se zabývá dítětem v rodině vysokoškolsky vzdělaných rodičů. Autor poukazuje na odlišnosti socializace dětí v těchto rodinách jak vzhledem k tradičnímu modelu, tak i vzhledem k rodinám s nižší úrovní vzdělání. Důsledky tohoto procesu, tj. dopad na strukturu a dynamiku rodiny takto odlišně socializovaných dětí, bude však možno sledovat až ve vývoji jejich manželství a rodin. Autor zůstává i v této kapitole věrný systémovému přístupu a věnuje pozornost o vlivu dětí na rodičovské a profesionální role rodičů.

Práce je doplněna třemi appendixy — popisem vzorku a základními tabulkovými výstupy výzkumu vysokoškolsky vzdělaných manželských párů, analýzou vlivu vzdělání a povolání na rozvodové chování a empirickým měřením kulturních norem pro osobnostní charakteristiky maskulinity a femininity.

Kniha je napsána svěžím esejistickým jazykem, místy je „napínavá“, často velmi vtipná. Nevýhodou je, že se nezdařilo odstranit tiskové chyby, které zvláště v tabulkových pasážích komplikují někdy čtenáři pochopení. Další nedostatek technického rázu lze spatřovat v tom, že kniha nemá ani věcný ani jmenný rejstřík.

Bez nadsázky lze však konstatovat, že práce vyplňuje závažnou mezeru v současné sociologické literatuře o rodině, která je sice v posledním desetiletí bohatá, ale zaměřená spíše na dílčí problémy (nejčastěji na životní cyklus rodiny, její funkce a „ženskou otázku“). Systémově pojatá metodologie umožnila autorovi začlenit rozsáhlá empirická data různé úrovně do smysluplného systému. Kniha je obecným příspěvkem k sociologii, ale i sociální psychologii současné rodiny. Pro pracovníky v rutinní praxi jsou pak velmi cenné údaje uvedené v „appendixech“, které mohou sloužit jako orientační normy.

Ještě před desíti lety jsme v „první linii kontaktu“ s problémovou rodinou byli nuceni pracovat, aniž bychom věděli, jak vlastně současná rodina vypadá, jaká je její struktura a dynamika nejen ve stavu dysfunkce, ale i funkce, jaké jsou její vývojové trendy a které z nich mají spíše hestitický a které dyshestitický charakter. K odpovědím na tyto otázky studie I. Možného nesporně přispívá, i když lze spolu s auto-

rem konstatovat, že rodina je živý materiál a její vývoj je tedy zákonitě variabilní v čase. Kniha však poukazuje i na ty vývojové trendy, o nichž lze předpokládat, že budou v dalších generacích spíše zvýrazněny.

Závěrem nezbývá než vyjádřit lítost nad tím, že díky malému nákladu se kniha zdaleka nedostane do rukou všem, pro které by byla přínosnou a potřebnou pomůckou.

Věra Capponi

Jiří Buriánek: *Systémová sociologie? Předpoklady, problémy, perspektivy.* Praha, Univerzita Karlova 1983, 165 s.

Je přirozenou ctižádostí autorů zabývat se náměty závažnými a aktuálními a usilovat o řešení otevřených otázek. Pronikání systémového přístupu do sociologického zkoumání je rozhodně závažné a aktuální téma a již proto je třeba knihu J. Buriánka uvítat. Obsah knihy má velmi široký záběr od roviny filozofické až po aplikaci v konkrétním výzkumu. Otázky, které systémový přístup provokuje, mají skutečně tak široké souvislosti. Systémovost má být základním strukturujícím principem vědeckého poznávání i vodítkem pro operace s konkrétní realitou.

Autor usiloval o „rozbor předpokladů aplikace systémového přístupu, základních problémů s ní spojených a perspektiv dalšího zkoumání“ uplatnění systémového přístupu v marxistické sociologii (str. 9). I když se záměr nepodařilo zcela realizovat, výsledkem úsilí je publikace, jejíž hodnota spočívá již v tom, že poskytuje přehled různých pojetí systémového přístupu a přehled o literatuře.

Vznik systémového přístupu a jeho místo ve vědě zkoumá první kapitola. Zdůrazňuje, že právě v pojmu systém se stýká teoretický a metodologický aspekt sociologické práce. Rozbor geneze začíná až od starověku, od něhož sleduje „kontrapozici myšlení systémového a substančního“. Zlom příklonu od substančního k systémovému myšlení znamená vznik marxismu a uplatnění systémového přístupu v současné vědě. Autor přijímá názor převažující v marxistické literatuře, že obecnou metodologií vědy je materialistická dialektika a že systémový přístup feší v rámci marxistické metodologie „konkrétnější předmětné zaměřené úkoly“ (32). Tím jsou přirozeně odmítnuty jakékoli snahy nahrazovat či „modernizovat“ dialektiku systémovým přístupem.

Druhá kapitola pojednává o protagonistech nemarxistické teorie systémů, především o Bertalanffy, Ashlym, Bouldingovi a o disciplínách, které uplatňují systémový přístup i v aplikacích.

Klíčové místo má v knize třetí kapitola, která je přehledem současného stavu využití možnosti systémového přístupu v rámci marxistické dialektiky. Právě zde je třeba vyzdvihnout přínos toho, že informuje o málo dostupných textech a tak umožňuje naší sociologické veřejnosti proniknout do důležité oblasti odborného myšlení. Vůdčím motivem je akcent na speciální metody adekvátní zkoumanému systému proti obecným systémovým principům (55). Proto v marxistické metodologii nemůže být systémový přístup univerzální metodologií, ale „je vhodný jen pro některé typy úloh“ (70). Je škoda, že toto fundamentální konstatování není dále důsledně rozvíjeno specifikací té třídy jevů, pro kterou je systémový přístup adekvátní, i charakteristikou těch jevů, kde vhodný není. Z autorů, o nichž tato kapitola referuje, je třeba se zmínit alespoň o Judinovi, Sadovském, Mesarovičovi, Afanasjevovi, Javůrkovi, Hlavatém a Zeleném.

V textu je téměř skryt autorův pokus o shrnutí základních charakteristik systémového přístupu do osmi oblastí (64):

1. Určení celostnosti systému (elementy, hranice, prostředí).
2. Vztahy v systému.
3. Struktura a organizace.
4. Úrovně systému.
5. Procesy řízení.